

Dades inèdites del debat teòric sobre periodisme a la Catalunya del tombant de segle

Josep Maria Casasús Guri

Introducció a un ordenament dels primers estudis de periodística a Catalunya

La historiografia del periodisme català ha prestat tradicionalment una atenció gairebé exclusiva a l'evolució dels estudis propis de l'hemerografia registral i de la descriptiva, circumstància que explica, potser, el fet que fins aquest moment la doctrina d'autoritats en matèria de redacció periodística, i en matèria de teoria de la comunicació, hagi esmentat el llibre de l'advocat i periodista d'origen aragonès Rafael Lahuerta (18...-1929), titulat *El arte del periodista* i publicat l'any 1906, com a primera aportació bibliogràfica feta a Catalunya dins el camp de la periodística.

Les meves recerques més recents, desplegades en aquest terreny específic, m'han descobert, no gensmenys, l'existència de textos de reflexió teòrica sobre periodisme molt anteriors a l'edició del conegut manual de Mainar. Es tracta, concretament, dels publicats a Barcelona per Félix Sardá y Salvany (1844-1916), l'any 1871; per Teodoro Baró y Suresa (1842-1916), l'any 1902; i per Modesto Sánchez Ortiz (1858-1937), l'any 1903; i la conferència dedicada a la taquigrafia com a eina periodística que va pronunciar l'excel·lent tipògraf Ceferino Gorchs Esteve (1846- 1920) l'any 1905.

Dins l'àmbit dels Països Catalans es pot esmentar una obra encara més antiga, com és l'interessant treball del polític republicà Luis Galdó y López dedicat a exposar un «plan-modelo para la creación y publicación de periódicos democráticos en todas las capitales de provincia», editat a Alacant l'any 1865, opuscle que representa un curiós antecedent dels moderns projectes periodístics, si més no en l'apartat de pressupost i gestió econòmica.

Fora del nostre marc geogràfic cultural, l'obra espanyola d'assaig específic de periodística més reculada en el temps de la qual hi ha esment són les memòries d'Enrique Vera y González, publicades a Madrid amb el pseudònim de Z. Vélez de Aragón l'any 1890, i a las quals següen el manual de Carlos i Ángel Ossorio y Gallardo editat a Madrid l'any 1891; l'assaig històric i bibliogràfic sobre periodisme del jurista andalús Juan P. Criado y Domínguez (1865-1935), imprès a Madrid l'any 1892; i el *Tratado de Periodismo* d'Augusto Jerez Perchet, publicat a Granada l'any 1901. D'altra banda, en el camp de la tècnica de composició i d'impressió, hi ha el llibre escrit a Madrid

l'any 1900 per Juan José Morato Caldeiro (1864-1938), eminent tipògraf i destacat dirigent socialista que va morir a Moscou.

Després de l'obra de Rafael Mainar, que fins ara es considerava com el punt de partida històric de la periodística moderna catalana i espanyola, trobem dues obres antigues importants en llengua castellana: aquella més coneguda en la qual Manuel Graña Gonzalez exposa l'any 1930 un projecte docent de Redacció Periodística, i el llibre massa sovint oblidat del doctor Alfonso Ungría, també de l'any 1930, obra en la qual aquest diplomàtic i humanista palesa un coneixement extraordinari i sorprenent de la publicística alemanya, i més concretament dels estudis d'Otto Groth i de Karl Bücher.

D'altra banda, el primer llibre que es coneix a Catalunya sobre teoria del periodisme, després del de Mainar i dels seus antecessors, és precisament el primer dels escrits en llengua catalana; la breu obra de divulgació sobre efemerologia, gèneres periodístics, models de diari i organització periodística que Josep Morató i Grau va publicar l'any 1918, detectada a la nostra època pel doctor Jordi Berrio, la qual ja comento en el meu llibre *El pensament periodístic a Catalunya*.

En una panoràmica general de la bibliografia històrica sobre periodística cal deixar constància de la dilatada i rica tradició catalana dels estudis d'hemerografia registral i descriptiva que, segons Josep Maria Cadena, membre de la Societat Catalana de Comunicació, s'inicia el 1849 amb el *Suplemento de las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes publicado por el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Torres Amat*, del qual és autor el doctor Joan Corominas i Güell (Manlleu ?-Burgos 1854 ?), historiador de la literatura catalana, catedràtic de Retòrica a la Universitat de Cervera, i canonge a Burgos en el moment d'escriure aquesta obra. Després de Corominas, el fil d'aquesta tradició segueix amb Claudio Girbal, *Escritores gerundenses*, però assoleix la seva primera fita notable amb Josep Pella i Forgas (1852-1918), al qual seguiren Francesc Carreras i Candi, i Antoni Elias de Molins, amb treballs esparsos reeixits, fins a arribar en el nostre segle a Lluís Bertran i Pijoan, a Josep Maria Miquel i Vergés, i a la figura cabdal de Joan Givanel i Mas, la personalitat més eminent de la nostra historiografia periodística.

Línies complementàries de recerca

Val a dir que he descobert aquestes dades sobre l'existència d'estudis de periodística teòrica catalana anteriors a Mainar a partir d'endegar línies de recerca que inicialment no anaven dirigides a assolir aquest objectiu central. D'acord amb el compromís acadèmic adquirit en la presentació del meu projecte d'investigació sotmès a examen arran de les proves per accedir per concurs al Cos de Professors Titulars d'Universitat, vaig emprendre, des de l'any 1986, un nou pla de treball de recerca primària que tracta d'escatir les relacions entre retòrica i periodística a Catalunya en els anys de formació del nostre periodisme modern, treball esperonat per vells suggeriments sorgits de les lectures de Heinrich Lausberg, Martin J. Medhursts, Thomas W. Benson, Roland Barthes, C. H. Perelman, L. Olbrechts i Wayne C. Booth, des de la perspectiva de la retòrica, i de Roger Clause, Francesco Fatiorello, Henk Prakke, José Luis Martínez Albertos, Luis Núñez Lavedeze, i Àngel Benito, des de la perspectiva de la periodística.

No és l'objectiu d'aquest article presentar els resultats d'aquesta línia de recerca que encara em resta oberta, però sí que és possible anticipar-ne algunes troballes referides als vincles establerts directament o indirectament pels grans mestres de la retòrica catalana del segle XIX amb personalitats característiques de la periodística catalana moderna. En alguns casos, com el del canonge i historiador de la literatura Joan Corominas (17...-1854 ?), catedràtic a Cervera; el de Pau Piferrer (1818-1848), catedràtic a Barcelona, l'any 1848; el de Joan Mañé i Flaquer (1823-1901), catedràtic també a Barcelona l'any 1850; i el de José Coll y Vehí (1823-1876), catedràtic l'any 1861, trobem en el mateix personatge la doble condició de teòric i docent, i de reeixit periodista o assagista. En d'altres casos, trobem la influència dels grans mestres en la formació de destacats periodistes. Així ho he pogut detectar entre el doctor Marc i Jacint Verdager, entre Esteve Moreu i «Gziel», i Josep Maria de Sagarra, entre Clemente Cortejón i Josep Vicenç Foix, i entre Garriga i Guillem Díaz-Plaia.

També cal dir, en aquest ordre de coses, que en els tractats de retòrica i poètica de José Coll y Vehí (1861) i Clemente Cortejón (1890) hi ha les primeres referències sistemàtiques, certament migrades, a una incipient teoria de la redacció periodística, que es perllonga més tard en treballs esparsos de Jacint Verdager (1902), de Joan Maragall (1903), de Miquel dels Sants Oliver (1912 i 1915), en el manual de Josep Morató (1918), en moltes notes de comentari hemerogràfic incloses a la monumental *Bibliografia Catalana. Premsa*, de Joan Givanel i Mas (1868-1946), publicada entre 1931 i 1937; en el text d'introducció a la notable obra d'hemerografia de Josep Maria Miquel i Vergés (1905-1964), que porta data del 1937. Cal dir que aquesta darrera peça esmentada és, de fet, un compendi molt abreujat dels coneixements sobre periodística històrica a la Catalunya de la Generalitat republicana.

Característiques de les obres de periodística a la Catalunya de l'inici de segle

Els documents teòrics més importants dedicats a la periodística, i a la teoria del periodisme en general, en la fase històrica de creixement d'una incipient ciència de la comunicació a Catalunya són, al meu entendre, els textos —conegut de fa temps en un cas, o recentment descoberts en els altres— de Teodor Baró (1902), de Modesto Sánchez Ortiz (1903) i de Rafael Mainar (1906), als quals he fet abans una breu referència. Es tracta d'aquella mena de treballs que ara anomenaríem pluridisciplinaris, textos característics de l'etapa de germinació en qualsevol ciència, documents que tenen la voluntat d'abastar una multiplicitat de perspectives i de matèries que, posteriorment, s'han desplegat de manera especialitzada. En aquest article tractaré, però, principalment, de les aportacions de Baró i de Sánchez Ortiz, pel fet que avui són pràcticament inèdites.

Les idees sobre periodística de Teodor Baró Sureda (Figueres, 1842-Malgrat 1916), periodista, escriptor, i polític afiliat al Partit Liberal (fou diputat, governador civil de Màlaga, Sevilla i la Corunya, i director general de Beneficència) que va dirigir el *Diario de Barcelona* el 1916, es troba concentrat, principalment, en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, llegit el 23 de novembre de 1902, i contestat per Guillermo Marfà de Broca.

Aquesta peça fonamental de Baró porta per títol *El periodismo*, i tracta la matèria periodística, aleshores única, sense especialitzar, des de molt diverses perspectives: la merament professional (untada, com sempre, d'anècdotes i obsessions estrictament personals); la teoria sobre el periodisme (la missió i les funcions de la premsa, el pensament professional dominant); la redacció periodística (estil, gèneres, valoració i selecció de notícies i de continguts en general, tendències tècniques vigents); l'ètica (ideologia, actituds, comportaments); el bilingüisme a Catalunya (qüestió en la qual s'arrangera en les posicions moderades i pragmàtiques d'allò que més tard s'anomenaria «doctrina Gaziol»); i una molt incipient hemerologia centrada sobretot en uns apunts molt lleugers sobre models de diari.

D'altra banda, el pensament sobre periodística de Modesto Sánchez Ortiz (Aljaraque, Huelva, 1858-1937), periodista que va donar la primera gran embranzida a *La Vanguardia* durant el període que estigué sota la seva direcció (entre 1888 i 1901), posant les bases que convertirien aquest periòdic en el diari hegemònic a la Catalunya del segle xx, el trobem aplegat principalment en el llarg pròleg titulat «El Periodismo», que és la única part que he pogut localitzar del llibre *El país, la política, la prensa*. És un pròleg dotat fins i tot de sumari propi, i articulat, per tant, en diverses subdivisions.

La peça de Sánchez Ortiz, que és molt més extensa i més completa que la de Teodor Baró, abasta aspectes que no figuren ni tan sols suggerits a l'obra d'aquest darrer, tals com la compaginació o el disseny periodístic, el règim jurídic de la informació, la perspectiva econòmic-empresarial, i unes pinzellades, gairebé imperceptibles, de política de comunicació. En conseqüència, Sánchez Ortiz aprofundeix també molt més que no pas Teodor Baró en les matèries comunes als dos textos: la ideologia i els corrents professionals, l'hemerologia, la redacció periodística, l'ètica, i, en general, la teoria del periodisme.

Les grans qüestions en debat a la periodística del tombant de segle

L'intens contrast entre les idees que exposaren, respectivament, Teodor Baró, Modesto Sánchez Ortiz i Rafael Mainar els anys primers del nostre segle reflecteix aquells acusats plecs del pensament típics dels grans períodes de crisi. Eren a les acaballes de l'anomenat període històric del periodisme ideològic, caracteritzat per l'hegemonia dels diaris d'opinió, i pel pensament doctrinarista en matèria de comportament i de funcions professionals. Arreu del món industrialitzat —sobretot, a les cultures anglo-saxones— hom enregistrava la ferma expansió d'unes noves maneres d'entendre i d'exercir el periodisme. Era la primera fase del període anomenat del periodisme informatiu, de la tendència a afavorir la notícia i el reportatge enfront de l'article i del comentari, de la consolidació primerenca d'algunes empreses periodístiques concebudes com a negoci modern del predomini progressiu de les posicions hegemòniques (la idea del «quart poder» i les lluites entre el poder polític i el poder econòmic per abassegar-lo).

Les idees de Rafael Mainar eren les més representatives de la nova etapa que s'albirava. Es decantava decididament pel nou periodisme d'informació, i per les

tècniques de valoració i de selecció dels continguts que en són pròpies. Era aquesta, certament, a la Catalunya de l'època, una opció insòlita, una opció que no arribaria a la seva desclosa fins que no accediria a l'exercici de la professió l'anomenada generació d'entreguerres. «El periódico del porvenir —afirmava Mainar l'any 1906— será sólo información, e información seleccionada». Conseqüentment, Mainar planteja el seu tractat «d'art periodística» des d'aquesta nova perspectiva, en la qual predominaria aquella mena de diari que anomenava «periódico de empresa», «periódico industrial» o «periódico de información», en contrast amb el vell «periódico de partido, de clase y de opinión» hegemònic d'una etapa històrica que ja considerava tancada.

Les posicions professionals innovadores de Mainar topaven, és clar, amb el tarannà extremadament conservador de Teodor Baró, defensor a ultrança del periodisme ideològic, apòlogista d'una concepció reaccionària de la funció professional, concepció tan pròpia de la filosofia doctrinària que havia dominat durant tot el segle XIX a Catalunya i a Espanya, Baró era, en una certa manera, l'hereu moderat de l'obscurantisme apocalíptic del prevere Félix Sardá y Salvany, autor del famós llibre *El liberalismo es pecado* i d'un opuscle titulat *Los malos periódicos*, on qualifica els diaris «impíos» de «funesta mercancía», «encarnación de Satanás» i «producciones del infierno». (Sardá proposava una classificació de tipologia hemerogràfica en la qual hi havia només dues menes de diari: els «periódicos de buena ley» i els «periódicos perversos o averiados, o simplemente malos que a su vez se dividen en dos clases: los descarados y los hipócritas»).

Baró s'acomodava amb nostàlgia d'una etapa històrica del periodisme que li abellia molt. «Antes el periódico se fundava en defensa de una idea, mientras que ahora se ha convertido en una empresa industrial, que se explota como otro negocio cualquiera», deia l'any 1902. Fins i tot l'escandalitzava que cotitzessin en borsa, «Grave daño resulta a la sociedad —argumenta Teodor Baró— de que la prensa está reducida a una cuestión económica, porque, en vez de dirigir, observa la dirección para seguirla, y lejos de contener las pasiones las explota».

Regionalista conservador, cristià integrista, hostil als corrents intel·lectuals del Modernisme i del Simbolisme, els quals qualifica desdenyosament de «decadents», Teodor Baró personifica, paradoxalment, l'autèntica decadència d'una manera arcaica d'entendre el periodisme, materialitzada en el procés de degradació en el qual va entrar el *Diario de Barcelona* sota la seva inspiració, exercida influentment a partir de l'any 1901. Mañé, uns anys abans, sense renunciar a les funcions del periodisme d'opinió, havia convertit el *Brusi* en el millor diari informatiu d'Espanya. Molt més conservador que el seu avantpassat en el càrrec, Baró va desplegar una orientació timorata i rutinària que va empènyer el *Brusi* a prendre l'hegemonia del mercat català de premsa en benefici de *La Vanguardia*.

Aquest canvi en la correlació de forces en el món de la premsa catalana de l'inici del segle no és aliè al debat teòric que ens ocupa avui. Una tercera figura havia exposat per escrit les seves idees sobre periodisme un any després del discurs de Baró i tres anys abans del llibre de Mainar. Era Modesto Sánchez Ortiz, el qual només feia un any que, per motius de salut, però en plena joventut, havia deixat la direcció de *La Vanguardia*, diari que havia convertit en un òrgan periodístic modern, comparable als millors de l'Europa de l'època. La tasca de Sánchez Ortiz com a director fou elogiada per tothom,

però sobretot per aquells sectors de la intel·lectualitat que havia sabut atreure en detriment del *Diario de Barcelona*. Les firmes incorporades al periòdic (Joan Sardà, Josep Yxart, Frederic Rahola, Santiago Rusiñol, Josep Coroleu, Alfred Opisso, Josep Roca i Roca, Ezequiel Boixet) i l'accentuació dels trets de diari modern d'informació posaren els fonaments de la posició hegemònica mantinguda per *La Vanguardia* durant tot el segle xx.

El text de Modesto Sánchez Ortiz, com el de Mainar, palesa una extraordinària perspectiva de futur, i una singular lucidesa tèdrica. Advocava per una necessària professionalització del periodista, i per les tècniques del periodisme informatiu; s'inclinava per aquells models de diari que ell anomenava «periódico grande o rotativo», «gran prensa de información» o «diario de empresa o industrial». Les seves reflexions sobre el moment històric que vivia ens el revelen com a un professional conscient dels termes en què es plantejava la confrontació dialèctica de l'etapa hegemònica que tot just començava. En aquest ordre de coses deia, per exemple, que «todavía no ha llegado la fase puramente industrial del periodismo, buena o mala, a mi juicio mala mientras no sea mas que industrial, una fase que será inevitable en la evolución de la prensa española».

Aquest debat del començament del segle xx es va centrar en els corrents de pensament professional, en les mutacions del sistema de models de diari, però també ho va fer en els gèneres periodístics i en les tècniques informatives. Reprenia, d'alguna manera, el vell debat entre el «gaceterismo» (la informació elemental, popular) i el «diarismo» (la divulgació d'idees, literària, aristocratitzant) que s'havia plantejat a l'Espanya del segle xviii. La periodística del final del xix, però, entaula la controvèrsia entre les servituds i la grandesa del «noticierismo» (terme emprat per Baró, Broca i Sardá) o «reporterisme» (terme emprat per Sánchez Ortiz i per Mainar), d'una banda; i el «fondismo» (terme emprat per Mainar) o «articulismo» (emprat per Mainar, i per Sánchez Ortiz), de l'altra banda.

Les posicions eren molt radicals en aquesta qüestió. Es ventilaven, en definitiva, conceptes antagònics respecte a la funció del periodisme. Teodor Baró, com Sardá y Salvany, i com Guillermo M. de Broca, investien contra el «noticierisme». Entenien per «noticierisme» el nou periodisme de notícies, l'organització d'agències, els esforços per una informació independent i imparcial. Broca vinculava el «noticierisme» a l'«americanismo», tendència periodística que, segons ell, només vol «excitar la curiosidad». El «noticierismo», deia aquest mateix autor, «dignifica a la otra clase de periodistas: la que consagra la pluma a trabajos de mayor vuelo». Baró era més contundent: «ha nacido el noticierismo —deia el futur director del *Brusi*—, del cual nuestros padres no tenían ninguna idea, y que constituye una de las grandes calamidades de nuestra época bajo el punto de vista psicológico y fisiológico, porque perturba la inteligencia y el sistema nervioso». Baró teixí curioses figures retòriques entorn del que ell anomenava «la indiscreta pestilencia del noticierismo»: «El noticierismo prescinde de las leyes divinas, de las sociales y hasta de las de la higiene, porque si en el cieno del arroyo ve la noticia, mete en él las manos sabiendo que se las mancha».

La defensa del nou periodisme, la forma de la defensa del «reporterisme» i del «noticierisme» no era tan exaltada com la dels atacs. Sánchez Ortiz dibuixa una autèntica teoria del periodisme a partir d'una diferenciació de les tècniques de la notícia

amb les tècniques del que aleshores anomenaven «fondo» (substantiu utilitzat com a sinònim d'article). Va descriure les característiques del «reporterisme», però sense gaire entusiasme. En aquest sentit, adopta una posició eclèctica: sabia que l'informatiu seria el periodisme del futur, però en copsava el risc i les mancances. La posició de Mainar era molt més decidida i avançada, com ho prova aquesta agosarada reflexió: «como recuerdo de otros tiempos se conserva el artículo de apreciación y comentario que, indudablemente, está llamado a desaparecer mucho antes que la forma poética, que es, por cierto, cosa casi desaparecida de los periódicos».

La polèmica encetada ara fa més de vuitanta anys encara no s'ha tancat. Per això és bo recordar-la, més enllà, fins i tot, de l'interès científic de descobrir uns textos que han restat pràcticament inèdits durant tan de temps, totalment bandejats dels circuits de la recerca acadèmica, i dissortadament absents, en conseqüència, de les bibliografies i de la literatura especialitzada en matèria de periodística catalana.

Bibliografía

- BARÓ, Teodoro (1902); *El periodismo*. Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras, Casa Provincial de Caridad, Barcelona.
- CASASÚS, Josep Maria (1987); *El pensament periodístic a Catalunya*, Curial, Barcelona.
- CRIBADO Y DOMÍNGUEZ, Juan P. (1892); *Antigüedad e importancia del Periodismo español*. Notas históricas y bibliográficas, impr. de la Soc. Edit. de S. Francisco de Sales, Madrid.
- GALDO Y LÓPEZ, Luis (1865); *Sencilismo plan-modelo para la creación y publicación de periódicos democráticos en todas las capitales de provincia*, imp. de la Vda. de J.J. Carratalá, Alicante.
- GIVANEL I MAS, Joan (1931-1937); *Bibliografía Catalana. Prensa*, 3 vols., Institució Patxot, Barcelona.
- GORCHS, Ceferino (1905); *La taquigrafía aplicada a la prensa*, tip. Luis Tasso, Barcelona.
- GRAÑA GONZÁLEZ, Manuel (1930); *La escuela de periodismo*, CIAP, Madrid.
- JEREZ PERCHET, Augusto (1901); *Tratado de periodismo*, imprenta del Defensor de Granada, Granada.
- LÓPEZ DE ZUAZO ALGAR, Antonio (1981); *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*, Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad Complutense, Madrid.
- MAINAR, Rafael (1906); *El arte del periodista*, Sucesores de Manuel Soler, Barcelona.
- MIQUEL I VERGÉS, Josep Maria (1937); *La prensa catalana del vuitcents*, Barcino, Barcelona.
- MORATÓ I GRAU, J. (1918); *Com és fet un diari*, Ricard Duran i Alsina, Barcelona.
- OSSORIO Y BERNARD, Manuel (1903-1904); *Ensayo de un catalogo de periodistas españoles del siglo XIX*, imp. y litografía de J. Palacios, Madrid.
- OSSORIO Y GALLARDO, Carlos & Ángel (1981); *Manual del perfecto periodista*, La España Industrial, Madrid.
- SÁNCHEZ ORTIZ, Modesto (1903); «El periodismo», prólogo del libro *El país, la política, la prensa*, M. Romero, Madrid.
- SARDÀ Y SALVANY, Félix (1871); *Los malos periódicos*, imp. de la Vda. Miró y Cía, Barcelona.
- UNGRÍA, Alfonso (1930); *Grandeza y servidumbre de la prensa*, España, Madrid.
- VÉLEZ DE ARAGÓN (1890); *Memorias de un periodista (la vida literaria)*, imp. D. de los Ríos, Madrid.

Resum

Tres periodistes de tombants de segle a Catalunya, Teodor Baró, Modesto Sánchez Ortiz i Rafael Mainar, foren els protagonistes d'un debat teòric —en el qual no s'enfrontaren, però, directament— sobre el sentit de l'evolució de la periodística. Baró representava les posicions, més conservadores, ancorades encara en el periodisme ideològic, i en les idees doctrinaristes respecte a la funció professional. Mainar fou, en canvi, el teòric de la nova etapa del periodisme informatiu, que aleshores s'encetava a Catalunya. Sánchez Ortiz, el primer modernitzador de *La Vanguardia*, se situava en una posició eclèctica que reflectia les contradiccions dels corrents hegemònics que dominaven arreu en el pensament professional. Josep Maria Casasús, en les seves recerques sobre les relacions entre retòrica i periodística, ha descobert dos textos, fins ara oblidats pels estudis periodístics, que centren aquest debat teòric a la Catalunya dels primers anys del segle xx.

Nota biogràfica

Josep Maria Casasús Guri (Barcelona, 1944), periodista, doctor en Ciències de la Informació, Premi Extraordinari de Doctorat a la Universitat Autònoma de Barcelona. És professor titular de periodisme, i president de la Societat Catalana de Comunicació. Amb el seu primer llibre (escrit el 1971), va introduir a Espanya els mètodes estructuralistes aplicats a l'anàlisi de mitjans de comunicació. Ha publicat set obres que tracten de periodisme. Ha obtingut els principals premis catalans d'assaig. La seva tesi sobre Josep Pla es considera punt de partida dels nous estudis de periodística catalana.
